

*Ганна Пыжэўска (Беласток),
навуковы супрацоўнік
Інстытута Нацыянальнай Памяці*

Памяць палякаў пра Галакаўст

У гады Другой сусветнай вайны на польскіх землях адбылася небывалая трагедыя: вынішчэнне каля 90% польскіх жыдоў, а таксама жыдоў, прывезеных у лагеры смерці ў Асвенцім-Бжэзінку, Майданак і Трэблінку з іншых еўрапейскіх краінаў, у т.л. з Францыі, Венгрыі, Літвы, Славакіі. Ліквідацыя нацыстамі гэтай супольнасці адбывалася амаль на вачах польскага грамадства. Як палякі гэта запомнілі, і ці запомнілі наогул? Ці ведае, асабліва маладое пакаленне, што дакладна тады здарылася, якім чынам і для чаго? Ці гэта ўплывае на нашыя адносіны да жыдоў, якіх сёння ў Польшчы амаль не засталося?

Ужываючы фармулёўку “памяць пра Галакаўст”, маю на думцы перш за ўсё веды грамадства пра вынішчэнне жыдоўскай супольнасці і пра прысутнасць гэтай праблемы ў школьнай адукацыі, у літаратуры і мастацтве (напр., у кіно), у грамадскім жыцці (адзначэнне круглых датаў, як, напр., выбух паўстання ў гэта ў Варшаве або ў Беластоку), і, нарэшце, вядзенне навуковых даследаванняў Галакаўсту.

Паводле праведзенага ў траўні 1992 г. даследавання крыніцаў інфармацыі пра жыдоў 58,5% анкетаваных адказалі, што крыніцай іх ведаў з’яўляюцца тэлебачанне, кіно і радыё; 48,3% назвала размовы са сваякамі. Далей па чарзе былі пададзеныя: кнігі, газеты, часопісы (47,6%); размовы са знаёмымі (29,9%); асабісты кантакт з жыдамі (22,5%); школа (13,9%); заняткі рэлігіі і касцёл (10,8%)¹. Толькі 3% паказалі, што не сутыкаліся з інфармацыяй на гэтую тэму. Усё гэта паказвае на ўсеагульнасць пэўных ведаў у гэтай справе без аналізу, што гэта за веды². Але, як адзначыў аўтар справаздачы па анкетаванню, на вобраз жыдоў у свядомасці палякаў асабліва паўплывалі ўспаміны пра іх вынішчэнне і пра пасляваенныя часы³ (гаворка тут пра ўдзел часткі жыдоўскага насельніцтва ў стварэнні структуры апарату бяспекі пры ўсталяванні новай улады).

¹ Żbikowski A. Źródła wiedzy Polaków o Żydach. Socjalizacja postaw // Czy Polacy są antysemitami? Wyniki badania sondażowego, red. I. Krzemiński. Warszawa, 1996. S. 65. Сума не складае 100%, бо можна было падаць некалькі адказаў на гэтае пытанне.

² Тамсама. S. 66.

³ Тамсама. S. 67.

Калі пра даваенных жыдоў веды звычайнага паляка блізкія да нуля, то такія паняцці як гета ці канцлагер, асацыяваныя з часам Другой сусветнай вайны, вядомыя паўсюдна, без розніцы ў адукацыі, прафесіі, месцы жыхарства.

У агульнай свядомасці прысутнічаюць веды пра тое, што Другая сусветная вайна прынесла смерць мільёнам жыдоў. Значна горш вядомыя падрабязнасці, напр., пра месцы іх вынішчэння. Апытанне, праведзенае Цэнтрам даследаванняў грамадскай думкі (Centrum Badań Opinii Społecznej) у 2005 г. адразу пасля святкавання 60-годдзя вызвалення канцлагера Асвенцім (Аўшвіц), паказала, што назва “Асвенцім” у анкетаваных асацыіруецца хутчэй з месцам пакутніцтва польскага народу (37% даследаваных), а не з месцам вынішчэння жыдоў (такі адказ далі 17% рэспандэнтаў)⁴. 68% даследаваных адказалі, што памяць пра канцлагер важная для ўсяго свету, 37% – што важная асабліва для палякаў. Толькі адна чацвёртая палічыла, што гэтая памяць важная для жыдоў⁵. Гэта азначае, што польскае грамадства не надта свядомае ролі лагера Аўшвіц у вынішчэнні жыдоў і звязвае гэтае месца з пакутамі польскага народу. Хоць і так маем дачыненне з прагрэсам, бо 10 гадоў таму на гэтае ж пытанне толькі 8% адказала, што памяць пра Аўшвіц важная для жыдоў. Такія вынікі былі атрыманыя, нягледзячы на тое, што наведванне лагера было абавязковым у праграме школьных экскурсій. Паводле згаданых даследаванняў 1992 г. амаль палова анкетаваных (46%) пацвердзіла, што жыды ў часы акупацыі пакутавалі больш за палякаў, толькі 6% – што больш пакутавалі палякі, 32% прызналі, што пакуты абодвух народаў былі аднолькавымі⁶.

Асноўнай прычынай, якая ўплывае на веды пра Галакаўст, з’яўляецца, несумненна, адукацыя. Больш чым 40 гадоў праблема Галакаўсту адсутнічала ў польскіх школах. Падручнікі паведамлялі агулам пра паўстанне ў варшаўскім гета і пераследзе жыдоўскага насельніцтва. Пасля пералому 1989 г. надыйшлі змены, але далёка недастаткова выя. Каб змяніць сітуацыю, ужо ў 1991 г. паміж Польшчай і Ізраілем была падпісаная ўмова пра культурнае і адукацыйнае супрацоўніцтва. У межах гэтага супрацоўніцтва павінны былі паўстаць камісіі для дакладнага аналізу падручнікаў па гісторыі і геаграфіі ў абедзвюх краінах.

⁴ Po obchodach 60. rocznicy wyzwolenia Auschwitz – Birkenau. Obóz w Oświęcimiu w świadomości Polaków // Komunikat z badań. Centrum Badań Opinii Społecznej. Warszawa, 2005. Marzec. Тут належыць дадаць, што незначна менш анкетаваных (16%) лічыла Асвенцім месцам знішчэння людзей розных нацыянальнасцяў.

⁵ Тамсама.

⁶ Koźmińska-Frejlik E., Krzemiński I. Stosunek społeczeństwa polskiego do Zagłady Żydów // Czy Polacy są antysemitami?... S. 98.

Праз чатыры гады Польшка-ізраільская камісія па падручнікам прыняла рэкамендацыі, якія датычылі зместу выкладання гісторыі польскіх жыдоў у падручніках па гісторыі і літаратуры ў Польшчы і Ізраілі. Адносна Другой сусветнай вайны прапанавалася наступнае:

1. Палітыка нямецкіх акупантаў у адносінах да жыдоў ад пачатку масавых вынішчэнняў (пачатак 1942 г.). Розніца ў адносінах да польскага і жыдоўскага насельніцтва. Канфіскацыя маёмасці, дэлегалізацыя і закрыццё жыдоў у гетах.

2. Рэалізацыя татальнага вынішчэння жыдоў.

3. Адносіны палякаў да жыдоў: абьякавасць большасці, варожасць меншасці, дапамога ў выжыванні з боку нямногіх, няпледзячы на пагрозу ўласнаму жыццю (“Жэгола” і інш.). Рэакцыя немцаў на дапамогу жыдам у Польшчы і краінах Заходняй Еўропы.

4. Выбар немцамі Польшчы як месца вынішчэння жыдоў Еўропы.

5. Адносіны паміж польскім і жыдоўскім падполлем. Акцыі жыдоўскага руху супраціву. Паўстанне ў варшаўскім гета. Паўстанні ў гетах і лагерах. Дзейнасць партызанаў.

6. Акупацыйная палітыка адносна жыдоў у Польшчы і іншых краінах Еўропы (Параўнальны аналіз)⁷.

Названыя рэкамендацыі скіраваны аўтарам падручнікаў у Ізраілі і Польшчы. Асобныя заўвагі былі апрацаваныя для праграмаў навучання гісторыі літаратуры ў польскіх школах і гісторыі Польшчы для аўтараў ізраільскіх падручнікаў па гісторыі.

У 1997 г. школьныя падручнікі, выданыя ў 1994 – 1997 гг., былі скрупулёзна прааналізаваныя групай супрацоўнікаў Жыдоўскага гістарычнага інстытуту. На іх думку, вынішчэнне жыдоў было прадстаўлена ў падручніках як бы між іншым, пры апісанні палітыкі акупантаў адносна польскага насельніцтва. Частка аўтараў пісала пра 6 мільёнаў ахвяраў акупацыі на польскіх землях, не згадваючы, што палову з іх складалі жыды (каля 90% усёй даваеннай іх папуляцыі). Не пісалася, што лагеры тэрміновага вынішчэння прызначаліся для жыдоў і ромаў, не ўпаміналася пра жыдоўскі рух супраціву, нават у некаторых падручніках ўвогуле не згадвалася паняцце “Галакаўст”. Цалкам ігнаравалася праблема польска-жыдоўскіх адносін. Аўтары аналізу ў сваіх высновах заклікалі між іншым, каб дзеля захавання прапарцыянальнасці ў прадстаўленні мартыралогіі польскага народу ў часы Другой сусветнай вайны, падкрэсліць розніцу лёсу жыдоўскага і польскага на-

⁷ Zalecenia dotyczące podręczników historii i literatury w Polsce i Izraelu // Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego. 1997. Nr 3-4. S. 21.

сельніцтва ва ўмовах савецкай і нямецкай акупацыі, тлумачыць, што такое канцэнтрацыйныя лагеры і лагеры смерці⁸.

Да найвышэйшых падручнікаў па гісторыі зноў жа можна выказаць шмат прэтэнзій, хоць у іх відочныя пэўныя станоўчыя змены. Напрыклад, Ян Вендт у падручніку для трэцяга класа гімназіі інфармуе, што сярод забітых у лагеры Аўшвіц больш 80% складалі жydы, прывезеныя з усёй Еўропы. Акрамя таго ён тлумачыць розніцу паміж лагерамі працы і смерці⁹. Адна-часова аўтар, здаецца, пераацэньвае падтрымку, якую аказвалі жyдам палякі, калі піша пра дапамогу палякаў сваім суседзям-жyдам ад самага пачатку рэпрэсій. На яго думку, нават увядзенне кары смерці для тых, хто дапамагаў жyдам не зменшыла памераў гэтай дапамогі¹⁰. Але ў іншым падручніку зноў падаецца, што ў часы Другой сусветнай вайны загінула 5,9 млн. палякаў¹¹. У некаторых падручніках змешчаныя цікавыя тэксты крыніцаў пра Галакаўст¹².

Увогуле, звесткі аб вынішчэнні жyдоў падаюцца ў скарачаным выглядзе, шмат праблемаў аўтары толькі называюць, пра іншыя маўчаць. Найбольш асцярожна трактуюцца польска-жyдоўскія адносіны падчас акупацыі. Хапае таксама падручнікаў, якія пра праблему Галакаўсту паведамляюць некалькімі сказамі, напрыклад: “Польскія землі сталі таксама месцам вынішчэння польскіх жyдоў і жyдоў прывезеных з іншых краінаў Еўропы, акупаваных і кантраляваных немцамі. Жyдоўскае насельніцтва ўжо ў 1939 г. было змушана жыць у вызначаных і, як правіла, закрытых гарадскіх кварталах (г.зв. “гета”). Умовы жыцця, перанаселенасць, голад і эпідэміі прыводзілі да паступовага вымірання людзей у гетах. У 1942 г. немцы распачалі рэалізацыю “канчатковага вырашэння жyдоўскай справы”, г.зн. дэпартацыю жyдоў у лагеры працы і вынішчэнне”¹³. Далей, у раздзеле пад назвай: “Іншыя фармацыі польскага вайсковага падполля” названы яшчэ Жyдоўскі вайсковы саюз і Жyдоўская баявая арганізацыя і прыведзены адзін сказ пра тое, што найбольш значныя баі гэтыя арганізацыі правялі ў 1943 г. падчас паўстання ў Варшаўскім гета¹⁴.

⁸ Cała A. Recenzja podręczników do historii Polski XX w. // Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego. 1997. Nr 3-4. S. 93-95.

⁹ Wendt J. Historia. Gimnazjum III. Gdańsk, 2000. S. 103.

¹⁰ Тамсама. S. 104.

¹¹ Chachaj J. Historia. Czasy najnowsze. Podręcznik dla III klasy gimnazjum. Warszawa, 2004. S. 116. У той жа кніжцы некалькі радкоў ніжэй аўтар падае трохі іншую лічбу, напісаўшы: “Сярод дзяржаваў антыгітлераўскай кааліцыі найбольшыя чалавечыя страты панесла Польшча – больш 6 мільёнаў забітых (...)”

¹² Напр. Wojciechowski G. Historia. Podręcznik dla III klasy gimnazjum. S. 144; Mędrzecki W., Szuchta R. Źródło współczesności. Dzieje nowożytnie i najnowsze. Podręcznik do historii dla kl. 3 gimnazjum. Warszawa, 2001. S. 242.

¹³ Chachaj J. Historia... S. 121.

¹⁴ Тамсама. S. 126.

У выніку нас не павінна здзіўляць тое, што агульныя веды пра Галакаўст застаюцца нязначнымі. Пераважна яны датычаць вядомай усім інфармацыі, што немцы праводзілі вынішчэнне жыдоўскага насельніцтва, і што ў польскіх мястэчках стваралі гета, але няшмат болей. Здаецца, гэтая праблема доўгана знойдзе добрага вырашэння, бо дзеля рэалізацыі хоць бы заўвагаў рэцэнзентаў з 1997 г. трэба стварыць асобны падручнік па гісторыі жыдоў на польскіх землях, у якім праблема Галакаўста заняла б некалькі дзесяткаў старонак. У 2003 г. такая кніга з'явілася. Аўтары Роберт Шухта і Пётр Траянскі – “Галакаўст. Зразумець чаму”¹⁵ (каля 300 стар.). Але гэты падручнік можа быць толькі дапаможнай кнігай для навучання ў сярэдніх школах (пры перапоўненых школьных праграмах наўрад ці хто адважыцца ўставіць у іх яшчэ адну вялікую порцыю матэрыялу).

Настаўнікі, якія знойдуць трохі болей часу для азнаямлення вучняў з праблемай Галакаўсту, маюць таксама праграму па гісторыі і вынішчэнню жыдоў для сярэдніх школаў, складзеную вышэй згаданымі Робертам Шухтам і Пятром Траянскім¹⁶. Яны прапануюць, згодна з навейшымі тэндэнцыямі, закранаць гэтую тэматыку не толькі на ўроках гісторыі, але геаграфіі, польскай мовы, этыкі ці на выхаваўчай гадзіне. Прапануюцца таксама тэмы заняткаў, пісьмовых працаў і дыскусій, прыблизныя сцэнарыі заняткаў і нават адрасы старонак у інтэрнэце.

Старэйшыя пакаленні не павінны мець праблемаў з пашырэннем ведаў па гэтай тэме. У апошнія гады значна ўзрасла колькасць публікацый па жыдоўскай тэматыцы, не кажучы ўжо пра выдаваны на працягу дзесяці гадоў часопіс “Бюлетэнь жыдоўскага гістарычнага інстытута” (*Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego*), некалькі гадоў таму перайменаваны ў “Квартальнік гісторыі жыдоў” (*Kwartalnik Historii Żydów*). Цікавыя тэксты пра жыдоў рэгулярна публікуюць (таксама і пра Галакаўст) штомесячнікі *Вікі* ці *Res Publica*. Хіба яшчэ лепш выглядае сітуацыя на літаратурным рынку. Да даўно вядомых кніжак, напр., Ганны Краль далучыліся публікацыі Фонда памежжа¹⁷. Жыдоўскі гістарычны інстытут¹⁸ выдае

¹⁵ Szuchta R., Trojański P. Holocaust. Zrozumieć daczego. Warszawa, 2003.

¹⁶ Szuchta R., Trojański P. Program nauczania o historii i zagładzie Żydów na lekcjach przedmiotów humanistycznych w szkołach ponadpodstawowych. Warszawa, 2000.

¹⁷ Gross J. T. Sąsiedzi. Historia zagłady żydowskiego miasteczka. Sejny, 2001; tenże, Wokół Sąsiadów. Polemiki i wyjaśnienia. Sejny, 2003; Redlich S. Polacy, Żydzi i Ukraińcy w Brzeżanach 1941-1945. Sejny, 2002; Ziemia i chmury. Z Szewachem Weissem rozmawia Joanna Szwedowska. Sejny, 2002.

¹⁸ Працы апошніх гадоў: seria Archiwum Ringelbluma. Konspiracyjne archiwum miasta Warszawy, red. naukowa F. Tych, t. I: Listy o Zagładzie, oprac. R. Sakowska. Warszawa, 1997; t. II: Dzieci: tajne nauczanie w getcie warszawskim, oprac. R. Sakowska. Warszawa, 2002; t. III: Relacje z Kresów, oprac. A. Żbikowski. Warszawa 2000; успаміны: Diamant I. Moja częśćka życia. Warszawa, 2001; Temkin-Bermanowa B. Dziennik z podziemia. Warszawa, 2000 i інш.

разам з цэнтрам “Карта” серыю “Польскія жыды”¹⁹. Аднак колькасць публікацыяў не мае значнага ўплыву на веды звычайнага чалавека.

Значна большы рэзананс у грамадстве маюць фільмы, прысвечаныя Галакаўсту. Дыскусію ў Польшчы выклікаў спілбеграўскі “Спіс Шындлера”, галоўным чынам з-за сцэнаў, якія сведчылі пра негатыўныя адносіны палякаў да жыдоў (напр., калі польскае дзіця, глядзячы на зняволеных жыдоў, праводзіць пальцам па шыі). Гэтай тэме прысвечаныя фільмы “Еўропа, Еўропа” Агнешкі Холланд, “Піаніст” Рамана Палянскага, “Божыя шматкі” Юрка Багаевіча (гэтыя польскія рэжысёры працуюць больш за мяжой). Праблема ў тым, што экранізацыям Галакаўсту ўласцівы шэраг недагавораў, фармальных абмежаванняў, і яны выклікаюць крытычныя заўвагі. У той жа час многія гледачы з поўным даверам успрымаюць усё, убачанае на экране. Ніводзін фільм не можа вычарпаць тэматыку, толькі прадстаўляе артыстычнае бачанне Галакаўсту, і ніколі не будзе кампетэнтнай крыніцай інфармацыі па гэтай тэме. Нашмат вышэйшую якасць маюць дакументальныя фільмы, паказаныя па тэлебачанню. У студзені 2005 г. у сувязі з 60-годдзем вызвалення лагера Аўшвіц, польскае тэлебачанне паказала прынамсі два нямецкія дакументальныя фільмы.

У краіне арганізуюцца шматлікія канферэнцыі і семінары па праблематыцы Галакаўсту. Інстытут нацыянальнай памяці некалькі гадоў вядзе даследчы праект “Вынішчэнне і ратаванне жыдоў на польскіх землях”, у межах якога адбываюцца навуковыя канферэнцыі (напр., “Aktion Reinhardt”). Вынішчэнне жыдоў у Генеральным губернатарстве. Люблін 2002; “Вынішчэнне жыдоўскага насельніцтва на польскіх землях, уключаных у рэйху час Другой сусветнай вайны”. Катавіцы, 2005). Рыхтуюцца выставы “Хто ратуе адно жыццё, той ратуе цэлы свет.. Дапамога жыдам у Беластоцкім ваяводстве ў гады нямецкай акупацыі” (ІНП у Беластоку, 2003), выстава пра Справядлівых (Жэшаўскі аддзел ІНП). ІНП у Жэшаве выдаў альбом “Вынішчэнне жыдоў на Жэшаўшчыне”. Рыхтуюцца да друку праца “Вакол Жэготы”, пра польска-жыдоўскія адносіны ў часы нямецкай акупацыі, публікуюцца шматлікія артыкулы ў выданнях ІНП (напр., “Бюлетэнь ІНП”).

Складовай грамадскай памяці пра Галакаўст з’яўляецца адзначэнне юбілеяў, як напр., вызвалення лагера Аўшвіц ці паўстання ў Варшаўскім і Беластоцкім гетах. Урачыстасці ў Асвенціме падчас 60-гадовага юбілею вызвалення лагера мелі міжнародны характар і былі арганізаваныя з вялікім размахам. Прысутнічалі прадстаўнікі еўрапейскіх краі-

¹⁹ Milch B. Testament. Warszawa, 2001; Perechodnik C. Czy ja jestem mordercą? Warszawa, 1995.

наў, ЗША і ацалелыя ад вынішчэння жыды. Урачыстасці паказвала тэлебачанне, шырока апісвала прэса. Пospехам закончыліся намаганні замяніць у заходнеўрапейскіх сродках масавай інфармацыі тэрмін “польскія лагеры смерці” на “нацысцкія (нямецкія) лагеры смерці”. Кожны год у Беластоку ў гадавіну выбуху паўстання ў гэта, 16 верасня пры адпаведным помніку на вуліцы Жабяй збіраюцца прадстаўнікі мясцовых уладаў, варшаўскай жыдоўскай гміны, амбасады Ізраіля. Бывае і купка гледачоў-беластаччанаў, галоўным чынам жыхароў навакольных дамоў.

Усё радзей, але яшчэ адбываюцца ўрачыстасці з нагоды прысваення тытулу “Справядлівы сярод народаў свету” тым асобам, якія ў часы акупацыі дапамагалі жыдам. У Беластоку апошняя такая ўрачыстасць з удзелам прэзідэнта горада і дэлегацыі з амбасады Ізраіля адбылася ў снежні 2002 г. Больш шырока пра ратаванне жыдоў пісалася летам наступнага году, калі ІНП у Беластоку адкрываў адпаведную выставу. Нечаканасцю было тое, што журналісты часамі мелі клопаты з пошукам інфармацыі пра дапамогу, бо некаторыя сем’і асобаў, адзначаных медалём “Справядлівы сярод народаў свету”, не хацелі прызнавацца, што іх сваякі ці бацькі ў часы вайны дапамагалі жыдам выжыць.

Гаворачы пра Галакаўст, трэба з гэтай нагоды ўспомніць пра тое, што веды пра польска-жыдоўскія адносіны ў часы вайны таксама павяроўныя і абапіраюцца на стэрэатыпы. Моцна ўкаранілася ў масавай свядомасці ўяўленне, што нямецкія акупанты праводзілі экстрэмінацыю жыдоўскага насельніцтва, а польскае грамадства рабіла ўсё магчымае, каб ратаваць жыдоў. Гэта было, між іншым, прычынай масавага шоку пасля распаўсюджвання інфармацыі пра падзеі ў Едвабным летам 1941 г. Быў парушаны стэрэатып паляка – высакароднага ратавальніка, які фармаваўся на працягу некалькіх пасляваенных дзесяцігоддзяў, а да такога стрэсу ніхто не быў падрыхтаваны. Пытанне пра ўдзел палякаў ў вынішчэнні жыдоў з’явілася нядаўна і сам факт яго пастаноўкі быў нечаканасцю амаль для ўсіх. Аўтар гэтага тэксту летам 2001 г. перад урачыстасцямі ў Едвабным пачула такое выказванне ад знаёмай: “Чаго вы апавядаеце, што палякі забілі жыдоў! Усе ведаюць, што мы ім дапамагалі, рызыкуючы ўласным жыццём, усе пра гэта ведаюць! Ніхто ў вашыя трызненні не паверыць”. Да сённяшняга дня шмат людзей не хочуць ведаць пра Едвабна.

У згаданых даследаваннях 1992 г. больш 78% рэспандэнтаў сцвярджалі, што ў часе вайны палякі памагалі жыдам, “як толькі маглі”²⁰. Гэта сведчыць пра моцнае ўкараненне ў польскім грамадстве пераканання,

²⁰ Koźmińska-Frejlik E., Krzemiński I. Stosunek społeczeństwa polskiego... S. 98.

што ў час акупацыі адносіны палякаў да жыдоў былі станоўчымі, і палякі не маюць падстаў для пачуцця віны. Моладзь больш крытычная ў гэтай справе. Людзі, якія памяталі вайну, значна часцей сцвярджалі, што дапамога жыдам была дастатковай і большага зрабіць было немагчыма²¹.

Несумненна, што нават няпоўныя, фрагментарныя веды пра Галакаўступлываюць на нашыя цяперашнія адносіны да жыдоў. Усведамленне таго, што вынішчэнне жыдоўскага насельніцтва часткова адбывалася на вачах палякаў, будзіць у часткі грамадства пачуццё віны. На думку некаторых даследчыкаў, на ацэнку палякамі польска-жыдоўскіх адносінаў у часы акупацыі ўплывае таксама ўспрыманне вынішчэння жыдоў праз прызму сітуацыі пасляваенных гадоў, а менавіта, удзелу часткі жыдоўскага насельніцтва ў стварэнні апарату камуністычнай улады²². Тут карані стэрэатыпу жыда-камуніста па прынцыпу прапорцыі (маўляў, можа жыды і цярпелі ў вайну, але што яны выраблялі пасля вайны!).

Самае дзіўнае, што хоць пасля вайны жыдоў у Польшчы засталася вельмі мала, г.зв. жыдоўская праблема тыка надалей моцна ўплывае на эмоцыі часткі грамадства. Некаторыя бачаць іх на многіх кіраўнічых пасадах і, магчыма, гэты факт выклікае перабольшванне колькасці жыдоў у краіне. Вынікі даследаванняў CBOS у 1999 г. паказалі, што анкетаваныя на пытанне пра самыя шматлікія, на іх думку, нацыянальныя меншасці ў Польшчы, найперш называлі немцаў, і адразу пасля іх жыдоў. У тым самым даследаванні 35% анкетаваных дэманстравалі сваю непрыязнасць да гэтай нацыянальнасці, а 45% вызначыла свае адносіны да яе якабыякавыя.

Памяць пра Галакаўст сярод польскага грамадства распаўсюджаная, але даволі павярхоўная. Часамі гэтая праблема ўзбуджае эмоцыі, асабліва сярод старэйшых пакаленняў, якія былі сведкамі трагедыі Другой сусветнай вайны. З цягам часу яны будуць затухаць, што цалкам натуральна. Трэба, аднак, рабіць усё, каб вынішчэнне жыдоўскага насельніцтва не было забытае, а дзеля гэтага патрэбная вялікая праца.

Пераклад з польскай мовы Аляксандра Краўцэвіча

²¹ Тамсама. S. 99.

²² Тамсама. S. 98.